

Predgovor

Ove knjige, a vrlo vjerovatno ni mog profesionalnog i javnog bavljenja historiografijom, međunacionalnim odnosima na ovim prostorima, egzilima, simbolima, identitetima granice i procesima dugog trajanja, ne bi bilo da se nisam rodio u Mostaru i kao dijete na pragu puberteta dočekaao rat u vlastitom gradu. Pa sam onda bio odveden u izbjeglištvo, nakon čega sam na duže vrijeme izgubio i dom i grad, promijenio nakon toga još tri sredine, Korčulu, Zagreb i Split i uhvatio sebe kako sam u svakoj od njih pokušavao shvatiti prošlost tih gradova, tragati za manjinama i kontinuitetima i općenito razmišljati o tome koliko su neki imali sreće da su ipak proživjeli nekakve normalne živote u vlastitim sredinama bez većih lomova i diskontinuiteta i kako se zbog toga u mnogim stvarima teško možemo razumijeti. I to ne zato što bi netko zbog jedne ili druge činjenice bio bolji ili pametniji, nego zato što zahvaljujući toliko temeljito različitom životnom iskustvu, jednostavno ne promatramo stvari na isti način.

Da stvar bude još zanimljivija, moje izbjeglištvo je bilo u Lombardi, na Korčuli, u djedovoj kući, niti tri sata vožnje od Mostara. Dakle, ostao sam u vlastitom jeziku i jugoslavenskom svijetu, praktično nadohvat grada kojeg sam izgubio, a opet potpuno traumatiziran činjenicom egzila i opsjednut s tim što se nikako i nigdje nisam mogao smiriti i što me, iracionalno vukla želja da se vratim u Mostar. A sve, unatoč tome što u tom gradu nisam proveo ni formativne godine, što on više ni demografski, ni ideološki nije sličio na sebe i što mi je svaki odlazak u njega na duže od dvije večeri budio nepodnošljivu anksioznost, zbog koje sam trećeg dana jednostavno morao otići.

Iz tog sam shvatio dvije stvari. Prva je da se neću moći pomiriti sam sa sobom i s vlastitim demonima, dok se ne vratim u Mostar i ne prihvatim ga ovakvog kakav je danas. A drugo, da povratka ipak ima i može ga biti, svoj dobroj literaturi i tvrdnjama unatoč, koja je tvrdila da povratak nije moguć, jer se vraćaš drugačiji ti i jer je to jedna sasvim nova sredina. Dakle, shvatio sam da povratak jeste moguć, ali da egzilant jednom, ostaje egzilant zauvijek i da tu činjenicu ništa ne može promijeniti.

Sve što je uslijedilo nakon toga, dovelo je do ovog rukopisa, kojeg sam zapravo nosio u sebi još od studija. Jer je tema koja me od tada opsesivno opsjedala, jeste bila tema podijeljenih gradova, razbijenih zajednica, razlika između onih koji su ostali i onih koji su otišli, razlika između svakodnevnog života u suštinski

višenacionalnim sredinama i onima koje su suštinski jednonacionalne.

Iz toga nije bilo problematično, ni posebno zahtjevno shvatiti da nisu danas podijeljeni samo oni gradovi za koje čitava Evropa zna da su podijeljeni, poput Mostara, Nikozije, Belfasta, Kosovske Mitrovice ili Jeruzalema te nekad Berlina, nego da je takvih gradova puno više i da je njihova značajna koncentracija upravo na ovim našim, jugoslavenskim prostorima, na kojima su lomovi i diskontinuiteti koji su se događali kao posljedice ratova i raspada imperija, kraljevina i socijalističke države sad već procesi dugog trajanja i da imamo čitave generacije egzilantskih zajednica, ali i zajednica onih koji su ostali u vlastitim sredinama, u kojima su 'njihovi' pobijedili, ali i onih koji su svjesno ostali u manjinskom položaju, birajući radije ostanak kući, nego doživotni egzil. A sve te generacije, pa i njihovo potomstvo, je u identitetskom smislu još desetljećima nakon tih velikih i prijelomnih događaja ostalo obilježeno njima.

Tu mi uvijek pada na pamet sudbina Soluna, grada koji danas čak nema ni vlastito ime, nego se zove Thessaloniki, i činjenica da je grad koji je sve do dvadesetih godina dvadesetog stoljeća izgledao kao neki idealtipski grad iz Bosne i Hercegovine, s otprilike jednakim omjerom Grka, Turaka i Jevreja, danas nestao. Takav Solun je nakon grčkog rata za nezavisnost i sporazuma u Lausannei koji je legalizirao ideju etničkog čišćenja, cinično nazvanog humanim preseljenjem stanovništva,

prvo ostao bez skoro kompletne turske zajednice, pa je nakon Holokausta ostao bez skoro kompletne jevrejske zajednice, da bi danas postao homogeni grčki grad, u kojem te praznine lako uočavaju oni koji to žele vidjeti. Poput sjajnog historičara Marka Mazowera, koji je napisao nevjerovatnu knjigu *Solun, grad dubova: brišćani, muslimani i Jevreji 143 -1950*. I inače mislim da je ta ideja o tzv. humanom preseljenju stanovništva, koja je legalizirana u Lausannei, a kojom je, npr. Franjo Tuđman bio opsjednut i kojom su ratovi devedesetih itekako obilježeni na ovim prostorima, jedna od monstruoznijih zamisli međunarodne diplomacije i nacionalističkih umova. Sve to znam iz prve ruke, kao što sam napisao u uvodnim rečenicama ovog predgovora. Jer čak i da ste, ne znam koliki nacionalist i da ste se fantastično snašli u novoj sredini, činjenica da ste ostali bez zavičaja progonit će vas do kraja života.

Da sam pisao knjigu šire od ovih naših prostora, volio bih, npr. usporediti sudbine i emocionalni svijet onih rijetkih Grka, njih malo više od dvije hiljade, koji su ostali u Istanbulu, s onima koji su otišli u Atenu. Kao što mi se čini zanimljivim razgovarati s istarskim Talijanima koji su odlučili ostati.

Uz ovu temu odlazaka, podijeljenih gradova i povijesnih lomova, a opet zahvaljujući našim sudbinama nakon raspada Jugoslavije i ratova za njeno nasljeđe, shvatio sam i to da je odgovornost ljevice kojoj na svaki način, što odgojem, što životnim odabirom pripadam,

za taj užas devedesetih i nehumanost prema ljudima i zajednicama bila i ostala ogromna. Činjenica da je nakon Drugog svjetskog rata normalizirano pripisivanje kolektivne odgovornosti čitavim nacijama, poput njemačke i talijanske u Jugoslaviji, da su oni suštinski kolektivno prognani i da je u organizaciji države normalizirano useljavanje u tuđe kuće i stanove, živote i uspomene, jednostavno je utjecalo na to da se ista stvar ponovila devedesetih. S tom razlikom što je međunarodna zajednica ipak natjerala aktualne ovdašnje vlasti da vrate imovinu ljudima kojima je ona oteta, što se na kraju, nakon puno otezanja uglavnom i desilo. A to što je dobar dio tih ljudi, svejedno odlučio da onda tu imovinu proda ili da je možda zadrži, ali se nikad više ne vrati u sredine iz kojih je de facto prognan, nije stvar na koju bilo koja administracija može utjecati.

Sad, konačno, nakon ovog prijeko potrebnog uvođa, mogu napisati da ova knjiga pokušava u kratkim crtama i kroz osnovne informacije prikazati sudbinu jedanaest gradova i njihovih zajednica, koje jeste trajno obilježila činjenica povijesnih lomova i fizičkih podjela. To su Trst, Rijeka, Pula, Zadar, Knin, Mostar, Vukovar, Novi Travnik, Kosovska Mitrovica, Sarajevo i Beograd. Pri čemu su Mostar, Vukovar, Novi Travnik, Kosovska Mitrovica i Beograd svjesno analizirani kao gradovi Bogdana Bogdanovića, čovjeka koji u knjizi čini temu izdvojenu za sebe. I zbog toga što je u ova četiri podijeljena grada napravio partizanske spomenike,

očito anticipirajući ono što dolazi. Odatle i priča o njegovom Beogradu iz kojeg je bio primoran otići i u kojeg se nije želio za života vratiti, ali u kojem je na kraju pokopan, na Jevrejskom groblju. Mjestu na kojem je i počela njegova priča s memorijalnim spomenicima i kompleksima. A posredno i priča o Starom sajmištu i današnjoj memorijalizaciji tog prostora i općenito načina tretiranja Holokausta u Beogradu.

Sve ove sredine, čak i one za koje površinski ili slabijem poznavatelju ne izgledaju tako, još uvijek su suštinski obilježene vlastitim povijesnim podjelama i lomovima, a bitna razlika među njima je da tek dva od promatranih gradova, Pula i Rijeka te donekle Sarajevo, pokušavaju te podjele i lomove sanirati i o njima javno i institucionalno razmišljaju. Što nije nimalo slučajno, jer su to jedini od promatranih gradova kojima u političkom smislu ne dominira desnica.

Na kraju želim reći da ova knjiga tek otvara sva ova pitanja i predstavlja osnovnu informaciju i vodič za daljnja iščitavanja, literature i autora koja sam usput naveo kao nezaobilazne za razumijevanje sredina o kojima sam pisao. A napisana je i to upravo s ovim naslovom, programiranog zaborava, baš zato da se on nekako poništi. Jer pamćenje je jedino ono što nas nekako drži živima i zbog čega svaki grad jeste priča i svijet za sebe.

Mostar - Korčula, jul 2024

D.M.